

LUPTA ROMÎNILOR PENTRU ÎNFIINȚAREA UNEI TIPOGRAFII LA BRAȘOV ÎN 1850—1851

de ALEXANDRU BĂRBAT

La Arhivele Statului de la Brașov, în fondul numit „Actele Magistratului” și la muzeul de la biserica „Sf. Nicolae” din același oraș, în fondul „Biserica din Cetate — acte răzlețe” se găsește un bogat material documentar cu privire la înființarea unei tipografii românești la 1850—1851 în Brașov. Se găsesc câteva manuscrise referitoare la același fapt și la Biblioteca Academiei R.P.R. în fondul Gh. Barițiu. Documentele arată piedicile multiple ce le întâmpinau reprezentanții progresiști ai burgheziei și intelectualității române din Transilvania, în primii ani de după revoluția din 1848—1849, în lupta ce o duceau pentru crearea condițiilor de care avea nevoie poporul român din acest principat, în vederea dezvoltării sale culturale. Totodată, ele oglindesc poziția reacționară a autorităților administrative și polițienești ale Brașovului, ca și a guvernământului Transilvaniei și a puterii centrale de altfel, față de lupta ce se intensificase atunci pentru spargerea monopolului deținut de vechile tipografii privilegiate. O parte din manuscrise au și calitatea de a fi conținuturi ale lui Gh. Barițiu, luptător de seamă pe linia ideilor revoluționare ale timpului și pe linia revendicărilor democratice derivate din programul revoluționar de la Blaj.

Prezentînd — în lumina materialelor respective — acest fapt important de la 1850—1851, credem că aducem o contribuție la o mai completă cunoaștere a stărilor și frământărilor din principatul Transilvaniei în primii ani de după revoluție. Chiar faptul în sine, crearea unei tipografii românești în Transilvania în acel timp, prezintă o importanță deosebită pentru dezvoltarea culturală a poporului român din această țară. Condițiile în care se realizează faptul sporesc însă mult însemnătatea sa istorică.

* * *

Lupta desfășurată între anii 1850—1851 pentru înființarea unei tipografii românești la Brașov, luptă animată de Gheorghe Barițiu, nu este izolată, nici întâmplătoare. Ea este legată pe plan social-politic de lupta ce trebuia dusă după revoluție, în condițiile unei accentuate asuprii naționale, pentru înlăturarea unor instituții și privilegii feudale ce-și

prelungeau existența în Transilvania cu sprijinul monarhiei habsburgice. Pe plan social-cultural ea este încadrată în lupta elementelor avansate ale intelectualității și burgheziei din Transilvania, militând pentru asigurarea libertăților democratice și a condițiilor de dezvoltare culturală și politică a poporului.

Se știe că, după revoluție, toată puterea monarhiei habsburgice este concentrată la Viena, iar năzuințele naționale ale popoarelor dominate „sînt reprimare cu asprime, văzîndu-se în ele primejdiile centrifugale, de desprindere din imperiu”¹. În Transilvania, devenită provincie dependentă direct de guvernul de la Viena, se instituie un „guvernămint miilitar și civil”, guvernatorul administrînd țara potrivit ordinelor primite de la guvernul central. Sediul guvernămintului Transilvaniei este mutat de la Cluj la Sibiu. Prin toate măsurile ce se iau, se introduce „cel mai sever control al vieții politice”². În același timp, sînt alimentate de guvernul central antagonismele sociale care în această provincie „îmbracă adesea forme de luptă națională, deoarece imensa majoritate a masei era romînească. În timp ce aristocrația era mai ales maghiară”³. În părțile fostelor scaune săsești se adaugă la obstacolele întimpinate de marea masă a populației romînești „oprimarea exercitată de burghezia săsească”, întrucît aceasta — bazîndu-se pe tendințele de germanizare ale Vienei — se bucura de sprijinul politic și economic al cercurilor conducătoare⁴.

În astfel de condiții, lupta burgheziei romîne transilvănene pentru cucerirea poziției dorite, în funcție de numărul și importanța sa economică, nu este de loc ușoară. Ea este îndoită — socială și națională — căpătînd forme variate, în funcție de împrejurări și de condițiile locale.

Concentrată mai ales la Brașov și Sibiu, burghezia romînă transilvăneană își manifestă cu vigoare, în această perioadă, tendințele și aspirațiile ei de emancipare națională și de ascensiune ca clasă. Ea luptă împotriva piedicilor ce i se pun în cale prin politica economică centralizatoare a Habsburgilor și prin măsurile administrative discriminatorii ale autorităților locale, rămase încă în slujba vechilor privilegiați. Prin elementele sale progresiste, ea sprijină interesele maselor largi, care aspiră spre înfăptuirea unor revendicări democratice generale, în vederea îmbunătățirii condițiilor materiale și ridicării nivelului cultural al întregului popor.

La Brașov, unde românii transilvăneni dispun de cea mai importantă formație burgheză a lor, reprezentată prin numeroase case comerciale care fac comerțul mare al Transilvaniei și unde breslele meșteșugărești — în majoritate ale elementelor populației săsești — continuă să dețină monopolul pentru cele mai multe ramuri ale industriei, se intensifică în această perioadă lupta între cele două formații, cea comercială, care tinde să ocupe locuri în industrie, și cea a breslașilor, care, cu sprijinul auto-

¹ *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, Editura Academiei R.P.R., București, 1961, p. 133.

² *Ibidem*, p. 160.

³ *Ibidem*, p. 134.

⁴ *Ibidem*, pp. 134 și 160.

rităților administrative locale, își apără cît poate pozițiile. Lupta este purtată mai ales de „Gremiul negustorilor romîni“ din Brașov, care are în perioada 1850—1857 ca secretar pe Barițiu¹. Se duc în același timp acțiuni avînd rezultate pozitive, cu privire la drepturile electorale ale romînilor la Camera de comerț (înființată în Brașov în 1850) și pentru utilizarea limbii romîne în administrație. Se întreprind acțiuni pline de succes pentru înființarea unor școli medii romînești la Brașov. Pe plan economic, burghezia romînă a Brașovului și cea a Sibiului duc, alături de burghezia sâsească și cea maghiară, lupta pentru construirea căilor ferate în Transilvania.

Lupta pentru înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 nu este decît o verigă din ansamblul acțiunilor prin care burghezia romînă transilvăneană, în condiții de oprimare, își cucerește pozițiile spre care tinde după revoluția din 1848—1849.

* * *

Înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 răs-pundea noilor cerințe și condiții create în Transilvania prin revoluție. Trebuia dusă acum, cu toată vigoarea, lupta împotriva rămășițelor apăsătoare ale feudalismului, iar pentru realizarea acestui obiectiv, starea de spirit a maselor populare trebuia dinamizată în continuare. Intelectualitatea progresistă trebuia să-și continue lupta de idei, lupta pentru lămurirea poporului, pentru apărarea drepturilor lui împotriva abuzurilor administrative ale autorităților reactionare și pentru împlinirea revendicărilor democratice ale revoluției. Pe teren cultural, masele sînt ținute încă sub control, cu presă controlată, cu școli puține, cu mai puține cărți pentru popor; analfabetismul și superstițiile sînt un fenomen de masă. Lupta intelectualității progresiste trebuia să se îndrepte și spre ridicarea poporului din apăsătorea sa incultură și neștiință.

Pe la începutul anului 1850 se aflau în Transilvania puține tipografii. La Brașov exista una singură, vechea „tipografie privilegiată“ a Brașovului, înființată de Honterus la 1535, care fusese apoi stăpînită succesiv de o serie de patricieni sași și care ajunsese la 1835 „în condiții speciale“ — cum spune Barițiu — în mîinile lui Ioan Gött, tipograf de la Frankfurt, așezat cu familia sa la Brașov². La Sibiu, unde se stabilise după revoluție sediul guvernămîntului militar și civil al Transilvaniei, existau patru tipografii privilegiate, dintre care două erau proprietatea patricienilor sași Clossius și Hochmeister. La Cluj, unde fusese sediul dietei transilvane, erau trei tipografii. Romîniile aveau o singură tipografie în toată Transilvania, pe cea de la Blaj, înființată pe la 1760, ca „tipografie privilegiată“ a seminarului unit, pentru tipărirea cărților bisericești și școlare în limba romînă.

¹ Fondurile de arhivă ale Brașovului sînt bogate în memorii și proteste în legătură cu acțiunile și încălcările breslelor.

² Muzcul Bis. „Sf. Nicolae“, Brașov, fond Bis. Rom. din Cetate, acte răzlete, fără număr, data: 26 oct.1850.

Romînii braşoveni, care aveau o activitate culturală destul de bogată în acel timp, se serveau de tipografia lui Ioan Gött. Acesta era editorul „Gazetei Transilvaniei“ şi al „Foi pentru minte, inimă şi literatură“. Gheorghe Bariţiu fiind redactorul acestor periodice, relaţiile sale cu Gött au fost stabilite printr-o convenţie¹.

Această situaţie nu satisfăcea nici pe departe cerinţele noi de viaţă ale romînilor din Transilvania. Ei reprezentau mai mult de 60% din totalul de peste 2 000 000 de locuitori cîţi avea principatul în acel timp. Numărul şcolilor romîneşti la sate era în creştere; programul revoluţionar al mării adunări populare de pe „Cîmpia libertăţii“ de la Blaj prevedea, între altele, şi înfiinţarea de şcoli elementare romîneşti în toate satele. La Braşov se lucra tocmai în acest timp la înfiinţarea gimnaziului romînesc şi problema înfiinţării de şcoli secundare romîneşti se punea şi pentru alte localităţi. Necesitatea unei tipografii romîneşti la Braşov este legată de aceste noi realităţi. Monopolul „tipografiilor privilegiate“ din Transilvania contribuise şi el deajuns, alături de celelalte cauze, la frînarea dezvoltării culturale a poporului romîn din acest principat. După expresia lui Gh. Bariţiu, acest monopol „fusese o adevărată crimă comisă din partea potestăţii [puterii] publice asupra ştiinţei, religiunii şi moralităţii“². El trebuia să înceteze. Romînii braşoveni, punînd problema înfiinţării unei tipografii a lor la Braşov, deschideau tocmai lupta pentru spargerea acestui monopol, care persista în Transilvania.

Primul act prin care romînii braşoveni cer să li se dea autorizaţia de înfiinţare a tipografiei este cererea adresată Comandamentului militar districtual din Sibiu, de unde aceasta, la 3 aprilie 1850, este transmisă Magistratului oraşului Braşov, căruia i se cere avizul³.

Faptele se succed apoi cu destulă încetineală, astfel că abia la 11 mai 1851, după mai mult de un an de frămîntări şi combinaţii diferite, menite să dejoace socotelile autorităţilor reacţionare, se obţine un rezultat pozitiv în acţiunea pornită.

Privind mobilul şi modul în care se desfăşoară lucrurile, este remarcabil, în primul rînd, faptul că interesul comercial nu trece pe primul plan la această problemă. Intelectualitatea romînă progresistă a Transilvaniei o consideră o problemă naţională. Avram Iancu, luptătorul popular de la 1848 „numărase 2 000 fl. m.c., la mîna unui de-

¹ Gh. Bariţiu primea de la Gött un onorariu anual de 250 fl.m.c., plus iumătate din beneficiu. Cf. „Convenţia“ din 1839, prelungită în 1847, ce se găseşte la Bibl. Centrală a oraşului Braşov, fond „Correspondenţa Mureşenilor“, nr. 886.

² Gh. Bariţiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. III, Sibiu, 1891, pp. 560—561.

³ Arh. St. Braşov, fond A. M. nr. 2428/13 aprilie 1850. Din act nu rezultă data cererii, care nu s-a păstrat în arhiva Magistratului. Preocupările romînilor pentru înfiinţarea tipografiei sînt însă anterioare lunii aprilie 1850, ceea ce rezultă dintr-o ofertă a firmei „J. Völk“ din Viena pentru furnizarea literelor şi obiectelor necesare tipografiei, aceasta avînd data de 15 martie 1850. Actul la Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Bariţiu. nr. 997. f. 373—374. De asemenea, din data contractului încheiat între negustorul Rudolf Orghidan din Braşov şi tipograful Cristian Jördens din Sibiu (25 ianuarie 1850), despre care vom vorbi mai tîrziu.

putat¹, pentru înființarea acestei tipografii rominești¹. Grupul de români transilvăneni ce se găsea în 1850 la Viena, cuprinzînd pe Maiorescu, Aaron, Laurian, Dobranu, Manu, Alduleanu, Mocioni, se consultă cu privire la piedicile ivite în calea înființării tipografiei. „Cînd venii acasă și dădai peste scrisoarea ta de la 30 iunie, care venise ieri — îi scrie Ion Maiorescu lui Barițiu, în legătură cu decizia negativă a Comandamentului militar districtual din Sibiu — am alergat de am adunat pe toți la Mocioni, ca să ne consultăm despre cele neașteptate ce vedeam din scrisoarea ta”². August Treboniu Laurian face, pe la începutul anului 1850, calcule referitoare la turnarea literelor necesare tipografiei luînd legătura cu turnătorul de litere J. Völk de la Viena³. Ion Maiorescu intră în legătură cu turnătorii de litere „Gottlieb Haase & Söhne” din Praga și obține de la aceasta o ofertă, cuprinzînd condițiile de livrare și de plată, pentru toate cele necesare tipografiei plănuită⁴. La 5 iulie 1850 el călătorește de la Viena (unde se găsea) la Praga, pentru a discuta oferta și a perfecta înțelegerea cu firma „Haase”. Maiorescu dispune pentru aceasta și de un acreditiv al casei „Ioan G. Ioan” din Brașov către firma „Schoeller” din Viena. El analizează cu Haase, pe baza unei liste trimise de Barițiu, felurile și cantitățile de litere necesare tipografiei, făcînd și socoteala întregului inventar tipografic necesar, care ajunge la suma de aproape 3 800 fl. m.c.⁵. Cînd află despre decizia negativă a Guvernămîntului militar din Sibiu cu privire la înființarea tipografiei în Brașov își exprimă părerea că lucrarea cu Haase totuși trebuia continuată, pentru că — așa cum crede și scrie el — „teasuri și litere ne vor trebui, în Blaj și în alte locuri mai pe urmă; el să aibă preparate toate”⁶.

Din scrisorile lui Maiorescu rezultă că lista cu literele și obiectele necesare pentru înzestrarea tipografiei fusese întocmită de Barițiu la Brașov și că acesta avea să răspundă de activitatea editorială. Barițiu avea să tipărească acolo și deci știa ce-i trebuie; avea prin urmare cuvîntul hotărîtor în toate⁷. Tot Barițiu se îngrijise de primele angajamente financiare⁸, făcînd și legăturile cu tipografia specialiști, iar,

¹ „Din acel plan nu s-a ales însă nimic și banii s-au cheltuit în alte trebuițe”. *Transilvania*, Brașov, 1877, p. 271.

² *Ibidem*, p. 282. Scrisoare datată: Viena, 8 iulie, 1850.

³ *Ibidem*, p. 260. Cf. și oferta firmei „J. Völk” din Viena, purtînd data de 15 martie 1850; la Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 273—274.

⁴ Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 277—279 și 280—281.

⁵ *Transilvania*, Brașov, 1877, pp. 282—284.

⁶ *Ibidem*, p. 283.

⁷ *Ibidem*, pp. 283—284.

⁸ Acreditivul către „Schoeller” din Viena în favoarea lui „Haase” din Praga era anticipat de „Ioan G. Ioan” din Brașov, probabil și din considerente de prietenie pentru Barițiu și de sprijinire a unei acțiuni naționale. Așa rezultă, de altfel, din aceeași scrisoare a lui Maiorescu către Barițiu, în care, vorbind despre utilizarea acreditivului pentru cazul că nu s-ar obține aprobarea necesară pentru înființarea tipografiei, îi spune: „amicul nostru să fie fără grijă; nu sint eu copil”... *Ibidem*, p. 284. Cf. și scrisoarea lui Maiorescu către Barițiu datată: Viena, 2/14 mai 1850; Bibl. Acad. R.P.R., msse. rom., fond Barițiu, nr. 997, f. 277.

cînd s-a ivit necesitatea, el a redactat și pornit toate acțiunile de atac împotriva refuzului autorităților de a aproba înființarea tipografiei.

Interesant este faptul că autorizația de înființare a tipografiei a fost cerută pe numele lui Rudolf Orghidan, cunoscut negustor brașovean din acel timp. În numele lui s-a întreprins și s-a purtat acțiunea, începînd de la cererea de înființare adresată Comandamentului militar districtual de la Sibiu și pînă la ultimul recurs adresat Ministerului Comerțului de la Viena, ca autoritate supremă în această problemă, care a fost respins la 2 martie 1851. Explicația faptului poate fi găsită în necesitatea de a se zădărnici o acțiune menită să contribuie la crearea bazei materiale pentru ridicarea culturală a poporului român din Transilvania, întrucît o astfel de acțiune nu putea fi bine văzută într-o perioadă în care, după înăbușirea revoluției, domina starea de asediu și lipsa de drepturi și libertăți pentru popor. „Gazeta Transilvaniei“ fusese suprimată la sfîșitul lui februarie 1850, iar Wohlgemuth, guvernatorul din acel timp al Transilvaniei, arăta, îndeosbi față de romini, o atitudine dușmănoasă și de prevenire, temîndu-se ca aceștia să nu-și ridice din nou capul.

În astfel de împrejurări, s-a crezut că acțiunea putea avea mai multe șanse dacă era pusă pe planul intereselor comerciale. De aceea, ea a fost întreprinsă în numele unei case de comerț¹. Un negustor cerea autorizația de a înființa o tipografie și nimic altceva. Dar privilegiile de monopol, care erau prin aceasta atinse, s-au dovedit a fi încă destul de tari, mai tari decît socotiseră românii brașoveni. Acțiunea pornită de ei pe această cale n-a avut succes, cererea lui Orghidan fiind respinsă sub pretextul că acesta nu era tipograf de meserie. Orghidan încheiase pentru organizarea și conducerea tehnică a tipografiei un contract cu Cristian H. F. Jördens de la Sibiu. Originar din Lübeck (Germania), acesta era calfă în meseria de tipograf; învățase și practicasese meseria la Lübeck și Salzburg, apoi fusese șase ani (din august 1842 pînă în august 1848) angajatul tipografiei „Gött“ de la Brașov, iar de la plecarea lui de la „Gött“ lucra la tipografia lui Theodor Steinhausen din Sibiu. Înțelegerea nu a fost însă luată în considerare de către autoritățile competente. Magistratul orașului Brașov, cel care a avut cuvîntul de bază la rezolvarea acestei cereri, s-a opus în favoarea lui Johann Gött, deținătorul tipografiei privilegiate din Brașov și în favoarea apărării vechilor privilegii. Avizul Magistratului către autoritățile superioare s-a bazat în această problemă pe referatul poliției orașului Brașov, care fusese îndrumată să ceară părerea lui Gött cu privire la înființarea unei noi tipografii în acest oraș². Din

¹ De altfel, românii brașoveni au mai avut astfel de acțiuni camuflate: a) cumpără, încă înainte de revoluție, prin negustorul Bucur Pop terenul liceului pe care aveau să-l înființeze în 1851; b) în 1852 cer pe numele lui Orghidan autorizația pentru înființarea fabricii de hirtie de la Zărnești, care avea să fie întemeiată de un grup de 26 de membri.

² „Poliția va asculta pe Johann Gött, proprietarul tipografiei de aici și va raporta“. Arh. St. Brașov, fond A. M., msse. nr. 2428/1850.

această primă parte a acțiunii rominilor brașoveni care s-a încheiat cu un rezultat negativ, este interesant pentru istoricul tipografiei contractul încheiat de Rudolf Orghidan cu tipograful Christian H. F. Jördens¹.

Contractul arată că tipografia urma să fie înzestrată cu 2—3 prese și cu tot inventarul necesar, capitalul inițial al acesteia fiind de 4 200 fl.m.c, din care 3 600 fl.m.c. era capital necesar pentru procurarea mijloacelor fixe, iar 600 fl.m.c. era „capital de exploatare” (circulant). Orghidan depunea capitalul și se îngrijea de obținerea concesiunii pentru deschiderea tipografiei, iar Jördens prelua măsurile organizatorice ale tipografiei, precum și conducerea afacerilor ei.

Contractul se încheia între cele două părți pe o perioadă de cinci ani, cu perspectiva de prelungire. El menționa dreptul lui Orghidan „de a ceda obligațiile înscrise în contract ca și avantajele legate de acesta, ginerelui său, Ioan G. Ioan, sau vreunui alt concetățean cinstit, fără ca prin aceasta Cristian Jördens să aibă vreo cît de mică atingere a drepturilor sale”. Rezultă din această mențiune caracterul special al contractului, legat de fondarea tipografiei de către un colectiv care stătea în spatele lui Orghidan.

Tipografia urma să angajeze muncitorii și ucenicii necesari, în funcție de cerințele ce se vor constata de către ambele părți contractante.

Se asigura prin contract o dobândă de 6% pentru capitalul depus în întreprindere, iar ca beneficiu al întreprinzătorului se prevedea 50% din beneficiul net al întreprinderii. Cristian Jördens, ca specialist, primea tot 50% din beneficiul net al tipografiei.

În funcție de dezvoltarea tipografiei, capitalul putea fi mărit, condițiile contractuale între cele două părți rămânînd aceleași.

Acest contract n-a putut fi însă aplicat, întrucît nu s-a obținut autorizația cerută de Orghidan.

De o deosebită însemnătate este recursul adresat Ministerului Comerțului de la Viena în chestiunea tipografiei, întrucît în acesta se face o analiză a condițiilor istorice ce au stat la baza învățării meseriei de tipograf în Transilvania și la baza înființării tipografiilor în această țară pînă la 1850.

Actul se găsește la Muzeul de la Biserica „Sf. Nicolae” din Brașov, în concept, scris în limba germană de mîna lui Gh. Barițiu. El poartă data de 26 octombrie 1850².

¹ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae” din Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe fără număr. Contractul se găsește aici în două exemplare : 1) concept în limba germană, scris de mîna lui Barițiu, pe spatele căruia tot el scrie : „Negativa sub nr. ministerial 1586 H.M. 1850 cu data de 2 III și nr. Guv. (Sibiu) 6158 C.M.G. 1851 (martie 12)” ; 2) un exemplar scris caligrafic, tot în limba germană, care poartă numai semnătura lui Christian H. F. Jördens, scrisă caligrafic, precum și sigiliul de ceară al acestuia. Data contractului este 25 ianuarie 1850 (Brașov).

² Muzeul Bis. „Sf. Nicolae”, Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe fără număr.

După ce se face constatarea că Guvernământul Militar al Transilvaniei, prin respingerea recursului ce i se adresase, tratează problema înființării unei noi tipografii la Brașov „ca și cum înmulțirea tipografiilor românești în țară ar fi de prisos“, se trece la analiza motivului care stătea la baza respingerii recursului de către autoritatea respectivă. „Restricția prin care se stabilește că cel care are de gând să înființeze o tipografie trebuie să fie tipograf de meserie — se spune în recurs — ar putea avea sens și ar putea ajunge la aplicare în alte țări; în Transilvania însă, după cea mai sinceră convingere a mea, ea este astăzi tot atât de puțin aplicabilă, ca și înainte cu 50 sau 100 de ani. În Transilvania s-a avut grijă în trecut ca meseria de tipograf să fie învățată de foarte puțini autohtoni, iar cei care învățau meseria aparțineau de obicei clasei sărace. De aceea, în Transilvania nu avem, din timpuri de demult, nici un exemplu de tipograf născut în țară care să fi putut înființa, cu mijloace proprii, o tipografie“.

Ca urmare a acestor împrejurări și a celorlalte condiții istorice ale Transilvaniei, tipografiile existente în această țară — se arată în continuare în recurs — au fost întemeiate în cea mai mare parte de oameni bogați, „care nu aveau nici o știință despre această meserie“.

Recursul se referă și la tipografia înființată la Sibiu de episcopul Șaguna, în același an (1850). Șaguna ceruse aprobarea înființării tipografiei pentru episcopia ortodoxă din Sibiu la 7 iunie 1850, deci la 2—3 luni după brașoveni, avînd ca scop tipărirea de cărți bisericești și școlare. A obținut aprobarea necesară de la guvernatorul Wohlgemuth la data de 31 august 1850, condiționîndu-i-se aceasta doar de angajarea unui tipograf specialist, în calitate de „factor“. În această calitate a și fost angajat tipograful Iosif Garber din Cernăuți¹. Brașovenii, în recursul lor, arătau că și ei îndeplinesc această condiție, angajînd ca specialist pe Cristian Jördens.

Cu toate argumentele lor și cu toată privirea istorică sugestivă și concludentă pe care Barițiu o cuprinsese în recurs, ei nu obțin rezultatul dorit.

Încă înainte de a se primi răspunsul Ministerului Comerțului la recursul lui Orghidan, se întreprinde, cu același scop, tot de către Barițiu, o altă acțiune, pe altă cale.

Guvernământul din Sibiu respinsese cererea lui Orghidan pe motivul că acesta nu era tipograf de meserie. S-a căutat deci omul de meserie și Barițiu i-a găsit dispuși să colaboreze cu el la înființarea tipografiei pe tipografii sași Wilhelm Römer și Ioseph Kammner de la Brașov. Aceștia erau angajații lui Gött, calfe în meseria lor.

La îndemnul lui Gh. Barițiu și în înțelegere cu el, tipografii Römer și Kammner prezintă Magistratului orașului Brașov cererea lor pentru înființarea unei tipografii în acest oraș². Magistratul însă nu privește nici această cerere de la nivelul indicat de spiritul nou al timpului.

¹ Cf. și I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1911, p. 149.

² Arh. St. Brașov, fond A.M., nr. 7096/9 oct. 1850.

Transmite petiția poliției Brașovului, cerînd referat și indicînd, ca și în cazul anterior, să se ceară și părerea lui Johann Gött.

Evident, pornind pe această cale, nici cererea celor doi tipografi nu avea șanse de a fi soluționată favorabil.

Atît opinia lui Gött, cît și referatul poliției către Magistrat sînt interesante, ele arătînd cum se încheștau încă și la 1850 miinile autorităților și privilegiaților în vechile forme și drepturi feudale, pentru apărarea și păstrarea lor.

Fostul tipograf de la Frankfurt, care se ridicase la Brașov în rîndurile burgheziei influente, apare în poziția omului care s-a rupt de înțelegerea pentru aspirațiile categoriei din care făcuse parte.

Opinia lui, cu justificările respective, merită să fie prezentată aici în întregime¹:

„La cererea făcută de cei doi zețari angajați în întreprinderea mea, dl. Wilhelm Römer și Joseph Kammner, pentru înființarea unei tipografii aici, îmi permit observația, că așa cum reiese din certificatele anexate la această cerere, cei doi solicitanți posedă calificarea necesară.

Altfel stă însă chestiunea cu motivarea necesității de a înființa a doua tipografie în acest oraș.

Observația referitoare la Cluj și Sibiu, că în primul ar exista trei, iar în al doilea cinci tipografii, cu toate că acestea au mult mai puțini locuitori și că activitatea literară a acestora nu depășește pe cea a Brașovului, nu este întemeiată. Clujul, datorită instituțiilor sale, a putut să dea de lucru celor trei tipografii ale sale, iar tipografiile din Sibiu, unde este sediul guvernămîntului, au avut, datorită reorganizărilor, mult de lucru, în timp ce în Brașov, în afară de bilete de teatru, circulare și alte lucrări întîmplătoare, care nu merită de loc să fie luate în considerare, nu există nimic de tipărit; pașapoartele și alte imprimare de felul acestora sînt introduse din afară, fiind eliminată orice posibilitate de concurență pentru tipografia de aici în privința acestora.

În loc ca activitatea tipografică să crească, conform așteptărilor, datorită dezvoltării școlilor, ea scade, din cauză că sînt introduse cărți cu totul noi, iar cele vechi, din depozitele de aici, sînt scoase din funcțiune și toate noile cărți școlare ce se introduc sînt proprietatea librăriilor de la Viena, acestea fiind aduse de acolo fără drept de reeditare, iar din această cauză, tipografia de aici a scăzut în privința acestor lucrări sub zero.

Că Brașovul, cu toate acestea, nu a rămas în urmă în privința activității literare, subsemnatul crede că aceasta i se datorește lui.

Punînd problema că ziarele germane și romînești editate de subsemnatul ar fi oprite să mai apară din cauza unor evenimente nepre-

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M., nr. 3490/1851; data actului este 27 decembrie 1850 (Brașov).

văzute, se pune întrebarea, ce s-ar întâmpla atunci cu tipografia brașoveană, care a ajuns la o înaltă treaptă a perfecțiunii ?“.

În încheiere, Gött arată că dacă totuși s-ar dovedi necesitatea de a se înființa a doua tipografie în Brașov, ar fi cazul ca Römer și Kammner să primească, înaintea oricărui alt solicitant, dreptul de a face acest lucru.

Poliția Brașovului, în referatul său către Magistrat, după ce repetă considerentele lui Gött cu privire la necesitatea unei noi tipografii în Brașov, adaugă că acesta „și-a cumpărat tipografia cu o sumă considerabilă și a căutat, cu un sacrificiu bănesc peste puterile sale și cu un neobosit avânt, s-o perfecționeze, fără ca pînă în prezent să-și recapete chiar cea mai mică parte a sacrificiului său“.

Scoate în evidență meritele lui Gött în ce privește „dezvoltarea activității literare în toată Transilvania, apoi trece la o serie de considerente personale și familiale privind-l tot pe Gött. „Cu toate că este tatăl unei numeroase familii, cu viitorul încă neasigurat — spune referatul — neglijîndu-și căminul, a adus o mare dezvoltare afacerilor sale, făcînd tipografia sa corespunzătoare tuturor cerințelor. Înființarea unei a doua tipografii în Brașov ar aduce după sine ruina necmeritată a acestui om și a familiei sale...“¹

Concluzia organului polițienesc era, se înțelege, de a nu se acorda solicitanților Römer și Kammner dreptul de a înființa o nouă tipografie în Brașov, — iar în sensul acestei concluzii, Magistratul orașului Brașov dă la 2 ianuarie 1851 o decizie prin care, din nou, se refuză autorizația de a se deschide a doua tipografie în acest oraș.

Le rămăsese solicitanților dreptul de recurs către autoritățile superioare, conform deciziei nr. 21266 din 21 septembrie 1850 a Guvernămintului Militar și Civil din Sibiu, în sensul căreia, cetățenii austrieci, majori, care aveau calificarea necesară în meserie și îndeplineau și condiția de moralitate erau îndreptățiți a primi autorizația de a deschide ateliere și întreprinderi legate de anumite meserii.

Acest recurs se și face, solicitanții arătînd că îndeplinesc condițiile cerute de dispozițiile legale noi pentru deschiderea tipografiei.

Guvernămintul, de data aceasta, nu putea merge mai departe cu apărarea privilegiului lui Gött. Printr-un act de la 11 mai 1851, considerînd că singurul motiv ce stătuse la baza deciziei Magistratului orașului Brașov, prin care se refuzase autorizația cerută de Römer și Kammner, a fost „conurența meseriei“ și că n-ar fi momentul prielnic pentru înființarea unei noi tipografii², a anulat decizia respectivă și a aprobat înființarea tipografiei.

Ceva mai tîrziu, și anume la 4 iunie 1851, găsim și o cerere a lui Cristian Jördens (tipograful de la Sibiu care încheiase înțelegerea cu

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 9239 1850 ; data actului : 31 dec. 1850.

² *Ibidem*, nr. 3490 1851, adresa „Comitetului națiunii săsești“, (Salmen), nr. 2900 din 7 mai 1851, Sibiu.

Orghidan) pentru a i se aproba înființarea unei tipografii la Brașov, de data aceasta pe numele său.

Și Jördens lucrează în această privință tot în legătură cu Gheorghe Barițiu. Cererea lui este înregistrată la Magistratul orașului Brașov la 5 iunie 1851¹. Conceptul cererii este scris de mîna lui Barițiu în limba germană. Conține toate datele personale, de calificare și de muncă ale lui Jördens și se încheie, bazîndu-se pe calificarea sa și pe dispozițiile referitoare la instituția meseriilor, cu solicitarea de a i se da autorizația necesară pentru a înființa „o tipografie pentru toate limbile țării”².

Piedicile ce i se pun lui Jördens pentru înființarea unei noi tipografii sînt însă categorice. Jördens cere la 1 august 1851 să i se dea rezultatul la cererea sa, iar poliția Brașovului comunică la data de 14 august 1851 Magistratului orașului, că nu este de acord cu deschiderea unei a treia tipografii în Brașov, pentru că solicitantul, deși îndeplinește condițiile de calificare, — „este încă puțin cunoscut din punct de vedere politic pentru că nu posedă avere și pentru că nivelul său literar nu este desul de ridicat”³. Respingerea cererii lui Jördens era bazată pe elemente polițienești, pe care nu ușor le mai putea în-lătura persoana în cauză.

La Muzeul de la Biserica „Sf. Nicolae” din Brașov se păstrează și două scrisori ale tipografului Jördens, trimise de la Sibiu lui Gh. Barițiu la Brașov. Din ele rezultă legăturile ce au existat între ei cu privire la preocuparea de a înființa o tipografie în Brașov.

Prima poartă data de 6 octombrie 1850 reprezentînd un răspuns la o scrisoare a lui Barițiu, în care i se cereau lui Jördens actele necesare pentru cererea de înființare a tipografiei. Jördens îi comunică lui Barițiu în această scrisoare că îi trimite actele cerute și își exprimă dorința de a avea un rezultat favorabil⁴.

Se observă deci că Barițiu, înainte de a fi găsit pe Römer și Kammner, plănuse să ceară tipografia pe numele lui Jördens. Găsind pe cei doi sași brașoveni își schimbă planul, astfel că actele lui Jördens și cererea sa rămîn neînaintate pînă după soluționarea cererii lui Römer și Kammner.

A doua scrisoare este datată 1 septembrie 1851. La această dată, Wilhelm Römer și Joseph Kammner primiseră aprobarea pentru tipografia lor. Jördens îi cerea acum lui Barițiu să-l sfătuiască și să-l ajute cu privire la încercarea de a înființa a treia tipografie la Brașov. Rezultă din scrisoare că mai făcuseră, între timp, schimb

¹ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 4108/1851.

² Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae”-Brașov, fond Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe, fără număr.

³ Arh. St. Brașov, fond A.M. nr. 5967/1 august 1851 și 6318/14 august 1851.

⁴ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae”-Brașov, arhiva Bis. rom. din Cetate, acte răzlețe, fără număr.

și de alte scrisori. Jördens comunică, de data aceasta, și planul său de a încerca să obțină în legătură cu tipografia, autorizația de a înființa o turnătorie de litere, ceea ce — spune el — „ar putea fi un lucru foarte plăcut pentru lumea tipografilor din Transilvania, întrucât în această țară nu există în prezent o astfel de întreprindere“. Mai arată că el a învățat și această meserie¹.

Din planurile lui Jördens, susținute evident de Barițiu, nu se alege însă nimic, pentru că am văzut că autoritatea polițienească a Brașovului luase o poziție categorică față de el.

În schimb, tipografia „Römer și Kammner“ se înființează și începe să funcționeze încă în 1851². Capitalul ei este de 6 500 fl.m.c., care este socotit ca „modest“ pentru o tipografie din acel timp. Acesta este depus în întregime de Ioan G. Ioan și Ioan Juga, negustori români din Brașov și de Gheorghe Barițiu și Iacob Mureșianu³. Gh. Barițiu a depus din această sumă 1000 fl.m.c.⁴. Nu cunoaștem părțile celorlalți.

* * *

Lupta pentru crearea în 1851 a acestei noi tipografii la Brașov a avut urmări pozitive în domeniul libertăților sociale și politice, precum și în ce privește dezvoltarea culturii poporului român din Transilvania. Prin înființarea acestei tipografii s-a realizat o spărtură în monopolul deținut pînă atunci de cîteva tipografii privilegiate și, în același timp, s-au creat noi condiții pentru dezvoltarea activității politice și culturale românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În tipografia înființată sub firma tipografilor sași Römer și Kammner, cu concursul acestora, au fost tipărite în intervalul de la 1852 pînă la 1886 numeroase lucrări științifice și de răspîndire a științei și a culturii în limba romînă, între care și unele mai dificile din punct de vedere tipografic, ca dicționarul german-romîn de 880 de pagini întoc-

¹ Muzeul de la Bis. „Sf. Nicolae“-Brașov, arh. Bis. rom. din Cetate, acte rîzlețe, fără număr.

² Într-o notă la una din scrisorile lui Ion Maiorescu, privitoare la planul înființării tipografiei, Gh. Barițiu spune: Publicăm aceasta „ca material la monografia tipografii¹ noastre, ca document că guvernul nici în a. 1850 nu ne permitea să înființăm tipografie românească, ci căuta pretexte ca să scape de insistențele noastre și le află. — În fine, tipografia din Brașov se înființă abia în a. 1851 sub altă denumire“. „Transilvania“, Brașov, 1877, p. 282. Cf. și *Transilvania*, Brașov, 1875, p. 271, unde se arată că românii brașoveni au fost nevoiți a fonda tipografia în 1851 „cu speșele lor, însă sub firma a doi tipografi de profesiune și oameni de omenie“.

³ Gh. Barițiu, „Părți alese din istoria Transilvaniei“ vol. II, p. 682.

⁴ „În decembrie 1851, voind a acredita noua tipografie din Brașov, a lui «Römer și Kammner», depun la casa «George Ioan & Fiii», suma de 600 fl.m.c., iar lui Römer îi numărăsem la mînă 400 fl. Pentru suma din urmă am luat și chitanță de la Römer, pe care însă o adnotai tot casei «George Ioan & Fiii», iar eu am primit de acolo o copie a obligațiunii lui «Römer și Kammner» și revers pentru suma de 1 000 fl.m.c., cu care creditai eu tipografia“. O. Boitoș, *Memoriile lui Gh. Barițiu*, Sibiu, 1842, p. 14.

mit de Barițiu și Gabriel Munteanu, dicționarul romîn-german al doctorului Polizu (completat și corectat de Barițiu), dicționarul maghiar-romîn al lui Barițiu, traduceri ale lui Gabriel Munteanu din clasicii latini etc.¹ Tot în această tipografie s-au tipărit, cu începere de la 1852 și pînă la 1865, cu întrerupere de un an în 1864, calendarele populare ale lui Gh. Barițiu, care au avut o mare însemnătate pentru răspîndirea culturii și științei în rîndurile poporului. Aici s-a tipărit și revista „Transilvania“, foaia societății culturale „Astra“, începînd de la apariție (1868) și pînă la mutarea lui Barițiu și a revistei la Sibiu (1878), deci timp de 10 ani. „Orientul latin“ (red. Teofil Frîncu) în 1874—1875 : Cocoșiu Roșiu (foaie umoristică, cu ilustrații, red. resp. Iosif Pușcariu) în 1875—1876 ; „Școala și familia“ (dir. Ștefan Iosif) în 1886 etc. S-au tipărit, de asemenea, la aceeași tipografie în perioada 1852—1886 numeroase statute, rapoarte și dări de seamă ale societăților și instituțiilor romînești de tot felul din Brașov (ca de ex. *Statutele Reuniunii femeilor romîne din Brașov*, 1853 ; *Statutele casinei romîne din Brașov, înființată în anul 1846* și *Statutele Reuniunii romîne provizorii de gimnastică din Brașov*, 1864), precum și 14 cărți și broșuri conținînd programe școlare romînești, regulamente școlare etc. Toate aceste materiale erau necesare în perioada de după 1848—1849, fiind legate de școlile create și de reorganizarea vieții romînești în condițiile erei capitaliste ce se deschisese. În legătură cu manifestările politice ale romînilor transilvăneni și cu drepturile poporului romîn, apar de asemenea broșuri cu dări de seamă, memorii, comentarii politice etc. cum este de pildă *Protocolul ședințelor conferinței naționale romînești ținute între 1/13 și 4/16 ianuarie 1861* la Sibiu (Brașov, 1861, editor G. Barițiu, tip. „Römer și Kammner“, 8°, pag. 91), acestea avînd rolul de a lămuri problemele politice ale romînilor transilvăneni și de a susține drepturile lor naționale. Se înțelege că noua tipografie a scos în acest interval și numeroase lucrări în limba germană (75 de cărți) și maghiară (38 de cărți).

Tipografia „Gött“ a continuat să tipărească și ea în această perioadă lucrări în limba romînă. „Gazeta Transilvaniei“ și „Foaia pentru minte, inimă și literatură“ au rămas în continuare la această tipografie pînă în 1885, întrucît Gött, care se prelua de calitatea de „editor“, a împiedicat, cu toate mijloacele de care dispunea, trecerea acestora la noua

¹ În lucrarea bibliografică a lui Julius Gross (la care, pentru tipărirea romînești, a colaborat și Andrei Birseanu) sînt menționate 83 cărți și broșuri tipărite în limba romînă la „Römer și Kammner“ în intervalul 1852—1886. În tot timpul înainte de 1852 se tipăriseră în Brașov 57 de cărți romînești. Se cuprinde aici perioada coresiană (1559—1588), a fraților Boghici (1805—1816) și perioada în care a tipărit Gött (după 1835). Cf. Julius Gross, *Kronstädter Drucke 1535—1886, Brașov*. În lucrarea lui Gross sînt însă unele omisiuni. Vezi și Andrei Veress, *Bibliografia romînă-ungară*, vol. III, 1839—1878, București, 1935, passim.

tipografie¹. Tot la „Gött“ s-au tipărit în intervalul de la 1852 la 1886 diferite lucrări în limba română, între care 21 de cărți cu conținut științific etc.

Tipografia nou creată n-a făcut decît să dezvolte posibilitățile de tipărire ale romînilor, să le dea un mare avînt. La 1881, cînd se va înființa la Brașov tipografia „Alexi“, o nouă tipografie romînească, avîntul activității publicistice a romînilor va crește și mai mult. Aceasta va prelua în 1885 tipărirea „Gazetei Transilvaniei“, iar în răstimp de 6 ani, de la înființarea ei, va tipări 27 de cărți romînești.

* * *

Din lupta romînilor transilvăneni privind înființarea unei tipografii romînești la Brașov în 1850—1851 se pot desprinde, fără îndoială, și unele aspecte naționalist-burgheze. Acestea sînt, de altfel, caracteristice epocii revoluționare de la 1848. Totuși, această luptă, fiind orientată împotriva rămășițelor feudalismului, împotriva opresiunilor social-economice și politice exercitate asupra maselor prin aparatul de stat și diverse mijloace ale guvernului central, are un conținut general-democratic și poate fi prețuită și valorificată din punct de vedere istoric progresist. De altfel, burghezia romînă transilvăneană este obligată să ducă lupta în această perioadă și împotriva tendințelor de exclusivism național manifestate de clasele dominante maghiare și de burghezia săsească, acestea fiind ațîțate și sprijinite în tendințele lor de guvernul imperial.

„Orice naționalism burghez al unei națiuni asupra — ne învață V. I. Lenin — are un conținut general-democratic îndreptat *împotriva* asupririi; noi sprijinim în chip *necondiționat* tocmai acest conținut,

¹ Lupta dusă de Iacob Mureșianu, succesorul lui Barițiu la conducerea foilor brașovene, pentru a i se recunoaște lui calitatea de *editor*, nu numai de redactor responsabil al acestora, dezvăluie greutățile pe care le întîmpina „Gazeta Transilvaniei“, cu anexa ei literară la Gött. De ex. într-un recurs adresat de Mureșianu guvernului de la Sibiu, în 1862, cu privire la recunoașterea lui ca editor, cu dreptul de a trece cu tipărirea gazetei și a publicației anexe de la tipografia lui Gött la „Römer și Kammner“, el arată că Gött, susținut de comisariatul de poliție al Brașovului, „nu are teamă de concurență și că publicul romîn pătîmește cu încărcarea speselor din parte-... Se plînge că, în aceste condiții, nu poate îmbunătăți jurnalul“. În 1861 — exemplifică el — cînd ne crăpau buzele de o publicitate mai bogată pentru susținerea luptei legale pe baza diplomației din 20 oct. și a constituțiunii imperiale din 26 februarie, el nu vru a-mi tipări coala mai jos de 25—27 fl. (numai tiparul și hîrtia), pe cînd „Römer și Kammner“ pe 100 exemplare simpla tipărire ceru numai 40 cr. și așa Gött, în loc de 25—27 fl., trebuia să ia cel mult 16 fl. 18 cr. pe coală“. (Biblioteca centrală Brașov, fond „Corespondența Mureșenilor“, mss. nr. 7589, filele 3 și 5 [concept]). Mureșianu arată, în același timp că „Gött își bate joc de jurnalul romîn“. „La începutul anului 1862 — spune el în continuare — îl rugai să-mi tipărească adresele și ținu peste 6 săptămîni adresele la el fără a fi tipărit una. Așa, fui silit a le tipări în tipografia lui «Römer și Kammner»...; îmi încărcă (socoteala) numai pentru Adressen Schleifen pe primul semestru 252 fl. 80 cr. și în sem. II alți 215 fl. 60 cr., în total 468 fl. 40 cr., pe cînd la «Römer și Kammner» tipării adresele pe anul întreg cu 59 fl. 76 cr. și 37 fl. hîrtia“. *Ibidem*, p. 3.

deosebindu-l riguros de tendința propriei națiuni spre exclusivism național...“¹

În 1850, când Gh. Barițiu a pornit acțiunea pentru înființarea unei tipografii românești la Brașov, va fi făcut probabil și calcule în legătură cu rentabilitatea întreprinderii și va fi discutat aceste lucruri, după toată probabilitatea, mai ales cu negustorii brașoveni, care erau chemați să participe la formarea capitalului tipografiei. Se va fi gândit, în același timp, cât de necesară urma să fie tipografia proiectată, în lupta ce trebuia intensificată pentru consolidarea drepturilor și pozițiilor cîștigate de burghezia romînă din Transilvania în urma revoluției. S-a gândit însă, fără nici o îndoială, și la lupta ce trebuia dusă în continuare pentru țărănime, pentru popor, pentru lovirea hotărîtoare și definitivă a privilegiilor și puterii, în care aristocrația își ținea încă minile încleștate. „Nicidecum nu este destul a vedea pe popor numai scăpat de robie — scria Barițiu în iunie 1848, după abolirea iobăgiei din Transilvania —, ci cea mai sfîntă datorință a noastră este a îngriji ca nu cumva în curs de 10—20 ani să recadă în servitute asemenea celei de mai înainte“. „Să învățăm pe popor, scria el în continuare, că el în adevăr este proprietar, «stăpîn pe moșioară, întocmai ca cel mai trufaș domn», că e dator a păstra acele moșii, în interesul familiilor, să-i învățăm pe frații noștri a-și lucra pămîntul cît se poate mai bine, a-și face și case mai sănătoase. să le arătăm că avem nevoie de școli. Să stăm într-ajutor cu toții fraților noștri, ca să nu cadă în cursă nouă“².

Obiectivul progresist al luptei ce trebuia continuată și intensificată cu hotărîre era astfel clar stabilit. Noua tipografie brașoveană avea sarcina de a sprijini această luptă. Prin realizările ei tipografice, ea și-a îndeplinit această sarcină, sprijinind eforturile intelectualilor progresiști depuse cu devotament în folosul poporului.

¹ V. I. Lenin, „Despre problema națională și național-colonială“, E.S.P.L.P., București, 1958, p. 201.

² „Gazeta de Transilvania“, Brașov, 1848, p. 186.